

Prapovijest Požeške kotline

Mlađe kameno doba: drevni poljodjelci

Mlađe kameno doba ili neolitik razdoblje je velikih promjena u način života. Dugo su se vremena ti procesi nazivali zajedničkim nazivom neolitička revolucija. Prije svega, došlo je do promjene klime jer prestaje ledeno doba, povećava se prosječna temperatura, šire se šumske površine. Iz tih se razloga počinju raditi bolji i složeniji kameni proizvodi (prvenstveno alatke za sječu drveća i obrade zemlje). To je razdoblje poljodjelaca koji se trajno naseljavaju na određenom području obrađujući zemlju i proizvodeći proizvode od gline (najznačajnija je keramika koja je služila za pripremu, korištenje, spremanje hrane, zatim utezi za ribarske mreže, kao i utezi za tkalački stan) i živeći u zemunicama, ali i jednostavnim nadzemnim kućama. Naselja se u pravilu nalaze u nizinama uz plodna polja i vodene tokove. Zato je Požeština bila idealno mjesto za naseljavanje neolitičkih poljodjelaca.

U tradicionalnoj podjeli neolitik se dijeli na tri perioda: stariji, srednji i mlađi. Prva neolitička kultura koja obilježava rani neolitik ovih prostora (od Mađarske do Grčke) je starčevačka kultura (prapovijesne se kulture često nazivaju prema jednom nalazištu, često najvećem ili jednom od prvih na kojem je uočena, pa je ova kultura dobila ime prema nalazištu Starčevo u Srbiji). Karakteriziraju ju kuće na ravnicama uz vodene tokove. Osnovno obilježje starčevačke kulture su posude kuglastih i polukuglastih oblika grube izrade s izbočinama (naljepcima), otiscima prsta ili nokta. Karakteristična sjajna crvena ili oker površina koja je ukrašena slikanjem crvenom, crnom, smeđom i bijelom bojom obilježava finu keramiku. Postoji nekoliko važnijih nalazišta od kojih se ističu Draganlug i Sapna (u kojima je Milan Turković krajem 19. st. otkrio nalazišta), zatim Zagrađe, Velika, Kaptol, Lukač, Potočani i Kutjevo.

Razdoblje srednjeg i kasnog neolitika obilježava sopotska kultura (dobila ime po mjestu Sopot pored Vinkovaca). Razvijeni i kasni neolitik pokriva sopotska kultura koja je dobila ime prema naselju Sopot kod Vinkovaca. Stanovnici ove kulture živjeli su u naseljima zbijenog tipa s nadzemnim kućama pravokutna oblika (takve su kuće rađene od pruća na koje se slaže blato što je naziva kućni lijep) koja se podižu uz močvare i rijeke na pripadajućim uzvišenjima. Značajno je spomenuti da su naselja zaštićena jarkom čime postaju prva utvrđena naselja u širem području. Keramika je bikoničnog oblika ukrašena jednostavnim crtama, cik cak linijama i ukrasima. Sopotska keramika s Papuka ima dva važna obilježja: slikanje crvenom i bijelom bojom što čini specifičnost u odnosu na većinu nalazišta sopotske

kulture i pokazuje određene šire kontakte među zajednicama (sličnosti su vidljive u Mađarskoj) i rogo like ušice. Od važnijih nalazišta su Kutjevo, Hrnjevac, Lukač, Gornji Vrhovci, Radovanci, Draganlug, Gradac, Jakšić, Novoselci, Sloboština, Viškovci, Zagrađe i Zarilac.

Veoma je zanimljiva priča o neolitičkoj Požegi. Dugo se vremena nije znalo postoji li tako rano razdoblje u prošlosti Požege, odnosno postoje li dokazi da je Požega naseljena i u vrijeme neolitika. Krivac za otkriće neolitičkog naselja u Požegi je naš sugrađanin i član Povijesnog društva Požega Damir Mrkojević koji je zajedno s prijateljima (među kojima ima još članova Povijesnog društva Požega) kopao temelje i pronašao komade keramike. Bilo je to u kasnu jesen 1994. g. U skladu s normama pristojnih građana, odmah je dojavio profesorici Dubravki Sokač Štimac, tadašnjoj ravnateljici Gradskog muzeja u Požegi koja je stupila u kontakt s dr.sc. Kornelijom Minichreiter iz Instituta za arheologiju i započela su probna arheološka istraživanja u sklopu kojih su otkrivene zemunice kao tipičan dio neolitičkog naselja na području Požege. Time se starost Požege produbila na gotovo 8 000 godina što je važna činjenica i za turističko pozicioniranje grada.

U popularnoj se kulturi često u neolitik veže pojam revolucije, odnosno tzv. neolitičke revolucije ili poljoprivredne revolucije ili neolitske demografske tranzicije. Pojam je uveo poznati arheolog Gordon Childe koji je naglasio važnost poljoprivrede i promjena koje je neolitik donio. Budući da je Childe skovao pojam ranih 20-tih godina 20. st. kada je još svježa bila sovjetska revolucija, može postojati mogućnost da je Childe vlastite predodžbe o golemoj promjeni transferirao u neolitik. Suvremena istraživanja propituju pojam revolucije ne sporeći promjene koje je neolitik donio. Naime, revolucija se u pravilu definira kao temeljita i brza promjena praćena određenom svjesnom ideologijom koja je planirana na određenom području. Prema tim kriterijima, neolitske promjene u načinu života i predodžbama ne mogu se definirati kao revolucija. Poseban problem čini pojam neolitizacija, tj. prijelaz s lovačko – sakupljačkog na sjedilački način život koji se u različitim vremenskim tokovima na različitim područjima, pa se javlja nekoliko ravnopravnih teorija (teorija oaza – bazira se na klimatskim promjenama i područja su postajala suša pa se zajednica morala bolje organizirati, teorija hilly flanks – temelji se na ideji da se neolitik razvio na brdima Zagrosa i Taurusa gdje je pogodnije za uzgoj biljaka, demografska teorija – zbog većeg broja stanovnika, potrebno je više hrane koja se treba uzgojiti, evolucijska teorija – poljoprivreda je evolucijska prilagodba ljudi i biljaka usred pripitomljavanja životinja pa do teorije koje spominje različitost

pripitomljavanja biljaka i životinja u različitim krajevima svijeta u različito vrijeme). Time pitanje neolitizacije kao pojma (ukoliko prihvatimo konstrukciju takvog pojma) ostaje još uvijek otvoreno. Moje je mišljenje kako se ne trebaju zanemariti klimatske promjene vezane uz otapanje leda i nestanak određenih vrsta što je donijelo do čovjekove prilagodbe na novonastalu situaciju i smatram da je moguće da se ista stvar pojavi na više mjesta u različito vrijeme sukladno mentalitetu i potrebama zajednice dok bih pojam revolucije ispustio i ostavio kao predodžbu dijela arheologa sukladno njihovom društvenom znanju.

O neolitiku Požeštine pisali su Hrvoje Potrebica, Jacqueline Balen, Stojan Dimitrijević, Dubravka Sokač Štimac, Kornelija Minichreiter, Viktorija Ciganović, Marija Mihaljević i mnogi drugi.

Bakreno doba: prvi naši preci - Indoeuropljani

Eneolitik ili bakreno doba razdoblje je koje se obilježava vremenom između približno 4500.-2450. god. pr. Kr. Ovo je prvo razdoblje u kojemu se počinje koristiti metal (bakar), no sam naziv razdoblja upućuje na istodobno iskorištavanje metala (bakra) i kamena (aeneus- bakren, lithos-kamen). Puno značajnije promjene donose novi stanovnici Indoeuropljani. Dominira stočarstvo (o tome svjedoči pronalasci ukopa stoke), intenzivira se metalurgija (javljaju se kovači, trgovci sirovinama, trgovci proizvodima). Zbog svojevrsnih tajni obrade metala koju su znali samo pojedinci, dolazi do društvenog raslojavanja i stvaranja prvih elita (svojevrsnih bogataša). Pojavljuje se paljevinski ukop (kremiranje ili spaljivanje pokojnika) koji se nastavlja i u kasnijim razdobljima.

U Požeškoj kotlini eneolitik je prezentiran s nekoliko različitih kultura: lasinjska, retz-gajary, badenska, kostolačka i vučedolska. Lasinjskoj kulturi pripadaju nalazišta u Ašikovcima, Frkljevcima, Gradcu, Hrnjevcu, Ivanin Dvoru, Jakšiću, Kaptolu, Londžici, Novoselcima, Velikoj, Vetovu i Zarilcu. Nalazišta su poznata po nalazima keramike, a na rijetkim su pronađeni ženski keramički idoli koji mogu pružati određene informacije o duhovnom životu. Nalazište Čaire u Jakšiću ide u red značajnih lokaliteta. Tamo je pronađena kvalitetna keramika s bogatim ukrasom i velikom estetskom vrijednosti. Stočari koji su predočeni kao nositelji Retz-Gajary kulture živjeli su u Kaptolu, Lukaču i Hrnjevcu (na nekoliko nalazišta) pri čemu je ovaj lokalitet zbog svog značaja dao ime regionalnom tipu ove kulture Kevderc – Hrnjevac. Badenskoj kulturi pripadaju dva nalazišta oko Pleternice (Gradac i Novoselci). Puno je značajnija kostolačka kultura čija je keramika nađena u Ašikovcima i Potočanima.

Vjerojatno najpoznatija eneolitička kultura u popularnoj kulturi je vučedolska kultura zastupljena s nekoliko nalazišta u Požeštini: Draganlug, Mitrovac, Kutjevo, Grabarje, Vetovo, Lukač, Velika, Potočani. Na ovim se nalazišta pronalazi keramika, ponegdje i ostaci naselja te drugi materijal. Zanimljiv je pronađak bakrene križne sjekire s dvije oštice i cjevastim otvorom za nasad koji je pronađena u okolini Požege, a danas se čuva u poznatom Ashmolean muzeju u Oxfordu.

Veoma je značajno promotriti često spominjani pojam arheološka kultura ili samo kultura. Većina arheološke literature piše o arheološkim kulturama posebno za razdoblje prapovijesti. U pravilu takve kulture dobivaju ime po nekom lokalitetu ili više njih na kojima je pronađen arheološki materijal kojeg arheolozi povezuju i stavljuju u značenje jedne kulture. Dominantna paradigma u hrvatskoj arheologiji je kulturno – povjesna paradigma. Rijetko (ili gotovo nikad) se ne iznose definicije što je to arheološka kultura, može li se taj koncept preispitati, je li to jedina mogućnost interpretacije itd. Radi se o veoma apstraktnom konceptu koji se definira kroz materijalnu i duhovnu kulturu, a temelj čini identitet. Sama se arheološka kultura definira imenovanjem pojedinih dijelova i elemenata materijalnih ostataka koji čine tu kulturu, a prikazuju njen esencijalni identitet. Time se kultura manifestira kao zbroj karakteristika materijalnih ostataka i kao takva je nedjeljiva zatvorena cjelina čime se pokazuje da ti materijalni ostaci obilježavaju i čine tu kulturu. Kulturno – povjesna paradigma kao zadatak ističe praćenje razvoja i smjene pojedinih arheoloških kultura kroz povijest. Svaka kultura ima svoj identitet i osobnost koji se pojavljuje u određenom vremenskom i teritorijalnom kontekstu. Stoga je arheološka kultura personificirana pa se rađa (ili barem nastaje) potom doživljava zrelost (ili vrhunac) i na kraju doživljava pad. Ovi stupnjevi mogući su autonomnim razvojem, dolaskom stranih utjecaja ili migracijom novih populacija (u pravilu stranih). Štoviše, tijekom prapovijesti kulture su svojevrsni akteri kao što su tijekom razdoblja povijesti ljudi (pojedinci i određene skupine). Drugačiju predodžbu i definiciju kultura nudi Nova arheologija (procesualna) koja kulturu definira kao čovjekovu prilagodbu vlastitom preživljavanju u okolišu i kao srž postavlja različite tipove društva (družina, pleme, poglavištvo, država) koji trebaju biti funkcionalni za cjelinu, ali i prilagođeni okolišu. Drugačiju analizu donose predstavnici marksističke arheologije smatrajući utjecaj čovjeka (i kulturno – povjesna i nova arheologija ne opisuju ljude, nego apstraktne pojmove za bezlične skupine) kao ključnog čimbenika koji donosi društvenu promjenu. Ovo su samo neki od različitih koncepcata i teorija u postmodernoj arheologiji koji propituju istraživanje pojma kultura. Poneke od teorija nude koncepcijske, a poneke empirijske promjene. Važno je

naglasiti kako je materijalna kultura (koju arheolozi pronalaze svojim istraživanjima) nastala namjernim djelovanjem ljudi kojima ona ima određeno značenje u određenom vremenu i na teritoriju, zato je ona medij komunikacije među pojedincima i društvenim slojevima. Iz tog razloga materijalna kultura ne može biti pokazatelj vanjskih činitelja, već funkciranja grupe. O ovoj je problematici zanimljivu studiju napisao Igor Kulenović koju preporučam za čitanje.

Naslovio sam rad Prvi Indoeuropljani navodeći poznatu činjenicu kako su tijekom razdoblja eneolitika Indoeuropljani naselili ove krajeve. Dosadašnja je predodžba ponajviše naslonjena na difuzionističke teorije prema koji su Indoeuropljani zamišljeni kao polunomadska skupina koja se seli iz stepa govoreći praïndoeuropski jezik koji se potom dijelio na niz indoeuropskih jezičnih skupina koji su manje ili više slični. Je li postojao jedinstveni indoeuropski narod, jesu li Indoeuropljani uistinu migrirali ili su se jezici širili i modificirali na druge načine (npr. razmjenom ideja, roba, kontaktima pojedinih zajednica i slično), legitimna su pitanja za istraživanje. Dosadašnja je arheologija prepostavila kako se nove zajednice (Indoeuropljani) tijekom bakrenog doba (eneolitika) naseljavaju na prostore današnje Hrvatske. Dojma sam kako je veliko pitanje takve teorije posebno u kontekstu drugačijih promatranja pojma kultura i etnicitet. No, pitanje o Indoeuropljanima i njihovim seobama ili „seobama“ zasad ostavljam otvorenim.

Zainteresirane čitateljice i čitatelje upućujem na radove sljedećih autora: Hrvoje Potrebica, Jacqueline Balen, Stojan Dimitrijević, Dubravka Sokač Štimac, Kornelija Minichreiter, Viktorija Ciganović, Zorko Marković i mnogi drugi.

Brončano doba

Brončano doba je vrijeme intenzivnog korištenja bronce (slitine bakra i kositra) od koje se proizvode mačevi i druga oružja, oruđa, konjska oprema, nakit, predmeti kultne namjene itd. Radi se o velikim promjenama u društvu koje se događaju zbog migracija, ratova i kretanja ljudskih populacija, a sve je to zbog boljeg korištenja i promjena u tehnologiji.

Požeška je kotlina, a posebno Papuk važno mjesto za naseljavanje brončanodobnih populacija zbog visinskih područja koja su činila sigurnost u nesigurna vremena brončanog doba. Druga prednost bilo je bogatstvo drveta. Više ne postoji kulturno jedinstvo pa se u ranom brončanom dobu pojavljuje kultura licenske keramike koja potječe od njem. Litzen u značenju vrpcu jer ta

keramika ima utisnute vrpčaste ukrase koji su izvedeni kotačićem, vrpcem i ispunjeni bijelom bojom. Paralelno s tom kulturom, pojavljuje se južna grupa panonske inkrustirane keramike čiji pripadnici podižu naselja na uzvisinama uz vodotoke, spaljuju mrtve i pokapaju ih uz puno keramike koja je ukrašena slikovitim motivima s geometrijskim linijama i žigosanim kružnicama. Srednje brončano razdoblje opisuju kultura Belegiš I s posebnim amforicama malih dimenzija i kvalitetne izrade. Kasno brončano doba obilježava kultura polja sa žarama. Radi se o razdoblju koje obilježava veliki napredak, trgovina i raslojavanje u društvu pri čemu Papuk kao važno mjesto i raskrižje ima ulogu u trgovačkim putovima (posebno brončanih predmeta i oružja iz susjednih panonskih radionica). Stanovnici kasne bronce žive u kućama koju je dijelila jedna obitelj od više generacija, a uz tu kuću bila su skloništa za stoku, spremišta za hranu, gospodarski objekti i prostorije i otpadne jame.

Uočavanjem slabih karakteristika bakra, postupno mu se dodaju određeni elementi (prvo arsen, a potom i kositar) kako bi se povećala čvrstoća. Time se stvorila bronca kao slitina bakra (80% udjela) i kositra (20%). Veoma su važni kalupi koji se izrađuju od gline kako bi se omogućila serijska proizvodnja čiji su počeci vezani uz metalurške početke u eneolitiku s pronalaskom bakra. Navedena serijska proizvodnja omogućuje brže i kvalitetniju proizvodnju kao i stvaranje više istovjetnih (ili barem sličnih) predmeta. Drugi tip kalupa su kameni kalupi izrađena većinom od pješčenjaka, steatita i škriljevca. Dvodijelni kalupi koji se koriste u ovom razdoblju sastoje se od nekoliko dijelova: jezgrenik, sljubnica, uljevna šupljina, jezgreni oslonac i uljevni kanal. Ponekad se javljaju zračni kanalići kroz koje izlaze plinovi.

Nalazišta iz brončanog doba na području Požeške kotline su Draganlug (pronađena je keramička posuda stavljena u razdoblje vinkovačke kulture koja se datira u ranu broncu), Gradac, Lakušija i Potočani (nalazi licenske keramike), Zarilac (groblje s 28 žarnih grobova (grobova s urnama) u blizini kojeg je uočeno naselje), Požega (šest paljevinskih grobova na nalazištu Bajer kod Ciglane), Grabarje (tri groba), Londžica (veoma bogata ostava s brončanim kopljima, mačevima, noževima, šupljim sjekirama, srpopivima i komadima sirove bronce), Kamenski Vučjak (dva mača i dvije narukvice), Šnjegavić (vrška koplja), Pasikovci, Gradac i Draga (šuplje sjekire na sva tri nalazišta), Ciglenik (ostava sa šupljom sjekicom i brončanom sjekicom), Gradište (kelt – šuplja sjekira s ušicom za pričvršćivanje), Pleternica (ulomci narukvica), Vetovo, Kaptol, Alilovci i Trenkovo (keramika Belegiš kulture), Lukač, Vetovo, Mitrovac (keramika iz kasnog brončanog doba), Gornji Vrhovci, Velika.

Kasno brončano doba kao vrhunac bronce obilježava kultura polja sa žarama – kulturni kompleks koji je obilježen grobljima i pripadajućim prilozima. Interpretacije se uglavnom zaustavljaju na definiciji kulture kao jedinstvene i nepromjenjive. Ljudi su stavljeni u poziciju objekta, a arheološka kultura u poziciju subjekta. Dominantna kulturno – povjesna paradigma i danas kroz predodžbe arheoloških kultura (u ovom slučaju kultura polja sa žarama) živi u aktualnoj arheologiji i službenoj historiografiji (udžbenici povijesti, enciklopedije, leksikoni, nastavni planovi, programi i kurikulumi). Drugačiju perspektivu nude evolucionisti i funkcionalisti, no i u ovom se slučaju radi o općim principima razvoja društva i shodno tome se eliminiraju sve moguće posebnosti. Budući da je kasno brončano doba definirano prije svega kroz grobove, ključno je postaviti pitanje razlika u načinu pokapanjima, prilozima, oblicima i slično. Prema analizama Igora Kulenovića, primjetno je da ne postoji jasno vidljiva statusna razlika u grobovima što pokazuje kako je materijalna kultura medij iskazivanja pojedinih vrijednosti i stavova, a pogrebni je ritual samo jedan dio društvene realnosti s ciljem odražavanja pojedinog odsječka društva. Tako se na primjeru grobova kasnog brončanog doba u kontinentalnoj Hrvatskoj može uočiti ideologija jednakosti u grobnom ritualu. Iz kojih je razloga to tako, trenutno nije poznato, no može se zamijetiti kako je riječ o određenim konceptima društvene prakse (stvaranja i umnožavanja društvenih odnosa) smještenim u pojedine kontrolirane okvire koje kontroliraju nositelji moći. Dakle, kako lijepo piše kolega Kulenović, ako su pokojnici pokopani u grobovima koji izgledaju jednako, ne znači da su oni zaista jednakci, već je stvoren koncept jednakosti kao određena ideološka matrica.

O brončanom dobu na području Požeške kotline pisali su Hrvoje Potrebica, Daria Ložnjak Dizdar, Jacqueline Balen, Kornelija Minichreiter, Dubravka Sokač Štimac, Viktorija Ciganović, Igor Kulenović, Nives Majnarić Pandžić, Ksenija Vinski Gasparini i mnogi drugi.

Starije željezno doba

Željezno doba je razdoblje velikih promjena u društvu zbog opsežne proizvodnje i upotrebe željeza koji dovode do stvaranja lokalnih elita – knezova. Oni žive na utvrđenim mjestima i kontroliraju trgovačke puteve (sirovine iz srednje Europe koje idu prema Italiji i Grčkoj, a luksuzni proizvodi se kreću u suprotnom smjeru) te prirodne resurse na određenom prostoru. Iz tih razloga veoma je važna ratnička aristokracija.

Željezno doba dijeli se na starije i mlađe. Starije obilježava halštatski kulturni kompleks (prema nalazištu Hallstatt u Austriji), a na Papuku je jedno od najvažnijih nalazišta – Kaptol s nekoliko dodatnih lokaliteta (Čemernica, Volarska glavica, Glavica, Gradci – groblje, Gradci – naselje). Veoma je važno pokapanje u velikim grobnim humcima – tumulima. Veličina i način gradnje ovakvih grobnih izdanja upućuju na organiziranost i brojnost zajednice, ali i na određeni fizički rad. Pripadnici ratničke aristokracije na čelu s lokalnim vladarom i njegovom obitelji pokapani su u spomenutim tumulima. Pronalasci različitih predmeta iz pojedinih dijelova Europe ukazuju na važnost Kaptola u trgovačkoj mreži starijeg željeznog doba. Među keramikom izdvaja se askos s drškom u obliku goveda koji pokazuje veze sa Sredozemljem, tronošci koji pokazuju veze s Grcima i Etruščanima, žare ili urne s bikovskim protomama. Budući da se radi o ratničkom društvu, pronađene su bojne sjekire, koplja, brusevi, žezla s ukrašenim brončanim drškama, konjska oprema (slična je pronađena na Istoku), štit (potječe iz srednje Italije), grčko-ilirska i korintska kaciga te par knemida – štitnika za potkoljenice (potječu iz Grčke). Značajan je pronalazak i grobne komore koja je po svemu sudeći bila prazna, a u njoj je bilo mnoštvo grobnih priloga (keramika, oruđe, oružje) kao i ostaci biljnih i životinjskih vrsta. Ovakvo bogatstvo Kaptola osim u brojnoj šumskoj,drvnoj građi, može se prepoznati i u činjenici da je u blizini mjesta rudnik grafita koji je služio u proizvodnji keramike.

Tumuli pronađeni na Gradcima u Kaptolu pripadaju starijem željeznom dobu. Posebno je značajan tumul s grobnom komorom koji je tijekom 2001. i 2002. godine istraživao dr. sc. Hrvoje Potrebica. On je pravilnog oblika prosječne visine 1,5 metara i promjera između 12 i 14 metara. Grobna komora izgrađena je od suhozida veličine 4 x 4,5 metra. U njoj je pronađeno 16 namjerno fragmentiranih posuda te poveća mješavina pepela i kosti (spaljeni jestivi dijelovi ovce ili koze i goveda) među kojima se primjećuje željezna križna sjekira, brončana fibula sa zadebljanjima na luku (tip Vače), brončana narukvica, željezni nožić i dva keramička pršljenka. Kombinacija pepela i kosti prekrivena je velikim kamenom pokraj kojeg su postavljene četiri zdjele, a u jednoj se nalazi sjemenje. Ova grobnica datira 700. – 650. godine prije Krista.

Arheološka nalazišta u Kaptolu u svim razdobljima smatraju se najvažnijima u Požeškoj kotlini. U starijem željeznom dobu Kaptol je bio središte šireg područja, a lokalna elita činila je važan dio trgovine na širem području, o čemu svjedoči bogati materijal. Često korišteni pojam knez nema potvrde u pisanim vrelima, budući da ista za starije željezno doba Hrvatske

ne postoje. Riječ je o modernoj predodžbi arheologa za željeznodobnu elitu koja je očito bila bogata jer je dominirala područjem koji je bio svojevrsno raskrižje pa su tako pojedini predmeti iz Kaptola pronađeni kao najjužniji, najsjeverniji, najistočniji ili najzapadniji. Zašto je Kaptol takvo nalazište, odgovor daje Hrvoje Potrebica, dugogodišnji istraživač ovog lokaliteta koji smatra da je bogatstvo drvne i grafitne građe, blizina vode i oranica kao i pašnjaka te strateški dominantna pozicija pri kontroli Istoka i Zapada, omogućila ratničkom društvu željeznodobnog Kaptola da se istakne velikom količinom bogatstva i moći.

Materijalni nalazi starijeg željeznog doba pronađeni su u Gradcu, Hrnjevcu, Frkljevcima, Lakušiji, Kutjevu, Doljanovcima, Velikoj, Biškupcima, Požegi i Lukaču.

O starijem željeznom dobu u Požeškoj kotlini pisali su: Hrvoje Potrebica, Dubravka Sokač Štimac, Jacqueline Balen, Daria Ložnjak Dizdar, Marko Dizdar, Vera Vejvoda, Ivan Mirnik, Josip Štimac, Viktorija Ciganović, Milan Turković i mnogi drugi.